

MIÉRT SELYPÍTENEK AZ OLASZOK? AZ OLASZ SZIBILÁNSOK DIALEKTÁLIS VÁLTOZATOSSÁGÁNAK FONOLÓGIAI HÁTTERE

Huszthy Bálint

Bevezetés

Az olasz rendkívüli dialektális változatossággal bíró nyelv, csaknem valamennyi olasz település önálló nyelvjárást tudhat magáénak, vö. Berruto (2000). Ez a változatosság bármely nyelvi szinten tetten érhető, ám ebben a tanulmányban mindössze egyetlen hangcsoport, a szibilánsok kapcsán szándékozom bemutatni.

Olaszul nem (vagy csak felületesen) beszélő magyarok számára is feltűnhet, hogy az olaszok sokszor egészen másként ejtik az /s/ hangot, mint a magyarok. A magyar köznyelvben elterjedt alveoláris ejtésmód ugyanis nem minden olasz dialektális területre jellemző, bár éppen Toszkanára igen, amely az olasz köznyelv alapjául szolgáló nyelvjárás hazája. Olaszország más régióiban azonban gyakran visszahúzott nyelvheggyel ejtik a szibilánsokat, ami a magyar fül számára „selypítésnek” tűnhet.¹

Ez a fajta „selypítés” azonban következetes dialektális változatosságot mutat: az északolasz tartományokban valamennyi szibiláns (dialektustól függően többé vagy kevésbé) visszahúzott nyelvheggyel ejtődik, ami leginkább a posztalveoláris képzési helyhez közelít, ezt a [ç, ʒ] szimbólumokkal fogom jelölni. Közép- és Dél-Olaszország nagyobb részén pedig a szibilánsok képzési helye mássalhangzó előtti helyzetben húzódik hátra, általában prepalatális vagy palatális réshangokat eredményezve, melyeket a [ʃ, ʒ] karakterekkel jelölök. Olaszország legdélebbi részein pedig retroflex szibilánsok fordulnak elő nagy számban, melyek jele ebben a cikkben [ʂ, ʐ] lesz, vö. Rohlfs (1966: 257–259), Maturi (2002: 92–93).²

Tanulmányom célja a rendelkezésre álló források alapján az /s/ olasz dialektusokban megjelenő változatainak fonológiai tipologizálása, valamint a

---

¹ Az alkalmazott fonetika terminológiája szerint a **selypítés** (vagy szigmatizmus) a pöszeség egy változata, mely a sziszegő hangok helytelen (normától eltérő) képzését jelenti, vö. Gósy (2004: 262). Ebben a tanulmányban a 'selypítés' kifejezést nem ebben az értelemben használom, hanem a szót egy percepciósi jelenség hangulatfestő jellegű jellemzésére veszem kölcsön: az olaszok egy jelentékeny része ugyanis úgy ejti az /s/ hangot, mint azok a magyar gyerekek, akik még nem tanulták meg az /s/ alveoláris ejtését, amit a logopédusok selypítésként diagnosztizálnak.

tipológia optimalitáselméleti elemzése. Az olasz dialektológusoknak ugyanis közkedvelt témája a „palatalizálódó /s/”, ám fonetikai jellegű ismertetések mellett többnyire nem bocsátkoznak részletes fonológiai elemzésbe, amit jelen cikkben részben pótolni kívánok.

1. A különnc /s/

A szibilánsok fonetikai és fonológiai szempontból is különleges szegmentumoknak mondhatók: esetükben a legkisebb artikulációs különbség is jelentős percepciósi eltéréseket tud okozni, a nyelvi rendszerben pedig „kiállhatatlannak” tudnak minősülni, és számos kivételt hajlamosak okozni.

A szibilánsok között a frikatívákra fogok összpontosítani ebben a cikkben, közülük is mindenekelőtt az alveoláris /s/ fonémára és lehetséges megvalósulásaira, amely általában a nyelvek „legkülöncebb” eleme. Persze nemcsak a frikatívák, hanem a szibiláns affrikáták – pl. [ts, dz] – is hajlamosak a rendellenes hangtani viselkedésre, ám ezekre itt nem térek ki.

1.1. A szibilánsok kiállhatatlanságáról

Ladefoged és Maddieson (1996: 145–147) a szibilánsoknak rendkívüli fonetikai változatosságát állapítják meg, és olyan szegmentumcsoportként azonosítják őket, amely a legérzékenyebb az artikulációs berendezés változására. A frikatívák képzésekor igen szűk légcsatorna jön létre a szájban, amely tovább szűkül a szibilánsok esetében. A nyelvhegy és a fogak között sebesen kiáramló levegő szinte „súrolja” a fogakat, ez eredményezi az egyik legélesebb és legzajosabb hangot, amely az /s/ ejtésekor hallható.³

A szibilánsok esete fonológiai szempontból tovább bonyolódik. Számos fonológus szentelt tanulmányt az /s/ különös szótagszerkezeti viselkedésének mássalhangzó előtti (továbbiakban /sC/) helyzetben, l. Kaye (1992), Treiman és mtsai (1992), Marotta (1995), Lowenstamm (1996), Morelli (1999), Bertinetto (1999, 2004), Vaux–Wolfe (2009), Cser (2012), Baroni (2014a, 2014b).

A legnépszerűbb javaslat szerint az /sC/-kapcsolatok alapvetően heteroszillabikusak (vagyis az /s/ és a következő mássalhangzó külön szótaghoz

---

² A szibilánsok képzési helyeinek elnevezései nem minden esetben az IPA meghatározásait követik ebben a cikkben, hanem az olasz hangtani hagyományt, vö. Canepari (2012): az IPA ugyanis a [ʃ, ʒ] mássalhangzókat posztalveoláris képzési helyűnek nevezi, itt pedig a [ç, ʝ] lesznek posztalveolárisként számon tartva, míg a [ʃ, ʒ] prepalatálisként, amit a „palatalizáció” jelensége is indokol. Összességében minden jelen cikkben előforduló szibiláns koronális lesz, vagyis a nyelv hegyével és élével képzett hang.

³ Nem véletlen, hogy különböző nyelveken egy latinból eredő hangutánzó terminussal ’stridens’ hangoknak is szokták nevezni a szibilánsokat.

tartoznak), ám egyértelmű ellenpélda is akad, elsősorban a latin és az olasz nyelv hangtanából. Az ókori versirodalom alapján például úgy tűnik, hogy a latinban az /sC/-csoportoknak mindkétféle szótagolása lehetséges volt, ugyanis a klasszikus metrum hol az egyik, hol a másik szótagolást követeli, hogy az adott jambikus, anapestikus, hexameteres, pentameteres vagy más versformájú sor jól formálttá váljon. Cser (2012) állítása szerint szó belsejében az /s/ mássalhangzó előtt mindig kódában van, és ha nem fér bele a kódába, akkor extraszillabikus.

Ami az olasz hangtant illeti, Bertinnetto (1999, 2004) kimutatta, hogy a mai beszélt olaszban teljesen véletlenszerűen fordulhatnak elő heteroszillabikus és tautoszillabikus (vagyis egyazon szótagon belüli) /sC/-kapcsolatok.⁴ A szótagszerkezeten kívül azonban az olasz fonológia számos más szeletében is rendellenességeket okozhatnak a szibilánsok, melyekről a következő pontban számolok be.

1.2. Az /s/ további rendellenességei az olaszban

Az olasz nyelv dialektusaiban (valamint ugyanazon dialektusokon belül is) számos jól megkülönböztethető koronális szibiláns tűnik fel, melyek fonológiai szempontból többnyire mind kiegészítő eloszlásban állnak egymással, mint az /s/ fonéma allofónjai, vö. Rohlf (1966: 281–285, 379–381). A Nápoly tágabb környékén beszélt nyelvjárásokban például az /s/ fonémának hat allofónja van, attól függően, hogy mely mássalhangzók előtt vagy után, illetve magánhangzók között jelenik-e meg: így az [s, z, ʃ, ʒ, ts, dz] hangok bármelyikeként realizálódhat, bővebben l. Radtke (1997: 74), Maturi (2002: 93), Ledgeway (2009: 99), Huszthy (2017: 193).

Az olasz köznyelvben (ahogy igen sok dialektusban is) az egyetlen lehetséges zörejhankapcsolat az /sC/, minden más zörejhankapcsolata egyszerűsödött a nyelv történetében. Ezzel szemben igen meglepő, hogy a szinkrón olasz hangtanban az /s/ az egyedüli szegmentum, amely jövevényyszavakban képes törlődni mássalhangzó-kapcsolatokból. Az olasz nyelv aktuális fonológiai állapota erősen törekszik minden bemeneti szegmentum megőrzésére, és többnyire svá-betoldással igyekszik a mássalhangzótörést megelőzni, pl.: ol. *ping[ə]pong[ə]*, *soft[ə]ball[ə]*, *fast[ə]food[də]* stb. Az /s/ azonban hajlamos törlődni szó közepén és szó végén létrejövő mássalhangzócsoportokból

⁴ Bertinnetto egyik legfőbb érve az /sC/-kapcsolatokat megelőző hangsúlyos magánhangzóval kapcsolatos, amely hosszan és röviden is előfordulhat az olasz beszédben, pl.: *p[a:]sta* és *p[a]sta* 'tészta'. Az olasz hangsúlyos szótag súlya nem lehet több két moránál, vö. Krämer (2009: 134–135), így mikor a magánhangzó hosszú, /sC/ biztosan tautoszillabikus, mert a hangsúlyos szótag-mag nem tartalmazhat egyszerre hosszú magánhangzót és kódamássalhangzót is.

(leginkább mássalhangzó után). A szóvégi /s/-törlés sok jövevényszóban lexikalizálódott is, pl.: *McDonald*'<s>, *Google map*<s>, *Uncle Ben*'<s>, *dart*<s>, *la Champion*<s> 'a Bajnokok Ligája' stb. A szóbeljei /s/-törlés komplex mássalhangzó-törlődésben szokott előfordulni, ám mivel az ilyesmi ritka, ez a jelenség nem lexikalizálódhatott, csupán tendenciális jelleget mutat, pl.: *Bildung*<s>*roman*, *back*<s>*lash*, *style*<s>*drawer*, stb.

Mivel az anyanyelvi olasz szókincsben eleve nincs is más zörejhangkapcsolat, a zöngésségi hasonulás egyedüli lehetséges alanyai is az /sC/-kapcsolatok, vö. Nespor (1993). Az /s/ zöngés mássalhangzó előtt rendszerint zöngésül is az olaszban, ahogy a dialektusokban az [ʃ]-sé palatalizálódó /s/ is, pl.: (ol.) [z]gabello 'sámlia', [z]litta 'szánkó', (nápolyi) O[ʒ]valdo 'Oszvald', [ʒ]morfia 'grimasz', stb., vö. Ledgeway (2009: 99). Amint látszik, nemcsak zörejhangok váltják ki az /s/ zöngésülését, hanem zengőhangok is, vö. Krámer (2009: 209).

Jövevényszavakban természetesen előfordulnak más típusú zörejhangkapcsolatok is, de igen meglepő módon az olaszok nem alkalmazzak zöngésségi hasonulást ilyen szavakban, pl.: vo[dk]a, M[ekd]onald's, gan[gs]ter, u[pg]rade, a[bs]ide 'szentély', a[fg]ano 'afgán', e[kdz]ema 'ecéma' stb. Számos adatfelvétel alapján úgy tűnik, mintha az olaszok kifejezetten „törekednének” a szomszédos zörejhangok ellentétes zöngésségi értékeinek megőrzésére, a zöngésségi hasonulás hiánya valójában „fonologizálódott” a szinkrón olasz hangtanban (vö. Huszthy 2016). Ez a nyelvi viselkedés egyébként egybevág a szinkrón olasz fonológia feltételezett „konzervativitásával”, ami a bemeneti elemek már említett megőrzésére való törekvést, az inkább betoldásra, mintsem törlésre való hajlandóságot jelenti (vö. Huszthy 2015). Mindez még inkább kitüntetett helyzetbe hozza a szibilánsokat, melyek hasonló körülmények között zöngésedhetnek.

2. Szibilánsok az olasz dialektusokban

Ebben a szakaszban az olasz dialektusokban előforduló koronális frikatívákat, vagyis az /s/-t és visszahúzott nyelvheggyel képzett változatait fogom egy szakirodalmi tipológiához igazítva felvázolni.

2.1. Dialektológiai kitekintő

Az olasz nyelv főbb dialektális területei, a félsziget nyúlánk alakjához igazodva, vertikális tengely szerint különülnek el: így beszélhetünk északi, centrális, déli és szélsőségesen déli dialektusokról, vö. Dardano–Trifone (1985: 34). A négy területen belül található nyelvjárások jó néhány közös fonetikai

és fonológiai tulajdonságot mutatnak egymással, így például az /s/ legjellemzőbb ejtémódjára vonatkozólag is.

Egymás közt maguk az olaszok is megkülönböztetik kollokválisan egyes dialektális területek leginkább elterjedt /s/ hangjait, így beszélnek „északi /s/”-ről (amit „velencei”-nek vagy „emíliai”-nak is szoktak hívni, és egy enyhén hátrahúzott nyelvheggyel ejtett [ɕ]-t értenek alatta), „nápolyi /s/”-ről (amit a mássalhangzó előtt palatalizálódó [ʃ]-re értenek), valamint „szicíliai /s/”-ről (ami egy szintén mássalhangzó előtt megjelenő, jelentősen hátrahúzott nyelvheggyel ejtett [ʂ]).

Ezek a „közszájon forgó” elnevezések jól illusztrálják az /s/ változatait az olasz dialektusokban: Közép-Olaszország nyelvjárásaiban (és így a toszkán alapú köznyelvben is) alveoláris [s]-ként ejtik az /s/ fonémát, északon többnyire posztalveoláris [ɕ]-ként, délen mássalhangzó előtt prepalatális [ʃ]-ként, míg a szélsőségesen déli dialektusokban (úgy mint Szicíliaiban és Calabria déli részén) retroflex [ʂ]-ként, vö. Rohlfs (1966: 257–259).

Nyelvtörténeti adalékként érdemes megjegyezni, hogy a magyar nyelvtörténészek [ʃ]-sező nyelvjárásoknak nevezik azokat az északolasz dialektusokat, melyekből a magyar nyelvbe palatális [ʃ]-sel (vagy [ʒ]-vel) kerültek át latin etimologikus [s]-szet tartalmazó szavak, vö. Kiss–Pusztai (2003), pl.: *flaska* (← ol. *flasca 'üveg'), *bástya* (← ol. *bastia), *kóstál* (← ol. *costa* 'valamennyibe kerül'), *muzsika* (← ol. *musica*), *bazsalikom* (← ol. *basilico*), *petrezselyem* (← ol. *petrosilio) stb. A magyar szavakban feltűnő [ʃ, ʒ] érv amellett, hogy az északolasz átadó nyelvjárásokban a középkorban is hátrébb húzott nyelvheggyel ejtődtek a szibilánsok, mind mássalhangzó előtt, mind magánhangzók között. Az /s/ fonéma északolasz artikulációs gesztusa ugyanakkor bizonyára a korban sem érte el a prepalatális képzési helyet, ellentétben a magyarban meghonosodott alakváltozatokkal; az olaszok feltehetőleg abban az időben is posztalveoláris szibilánsokat képeztek, amit a magyar fül a prepalatálisokkal azonosított.

Megjegyzendő továbbá, hogy az olasz nyelvben és dialektusaiban az /ʃ/ hang fonémaként is előfordul, ám ez fonológiai szerepét tekintve nem azonos azzal az [ʃ]-sel, amelyet az /s/ fonéma allofónjaként fogok bemutatni a dialektusokban. Az /ʃ/ fonéma ugyanis csak intervokális helyzetben fordul elő, és a köznyelvben (valamint a centrális és a déli dialektusokban) mindig hosszú. Az /s/ ellenben csak mássalhangzó előtti helyzetben ejtődhet prepalatális [ʃ]-ként, mégpedig annak a palatalizációs jelenségnek az eredményeként, melyet a későbbiekben részletesen elemezni fogok.

2.2. Az /sC/-kapcsolatok tipológiája

Az /s/ eddigiekben felvázolt változatos fonetikai megjelenéseinek elemezhetősége megkívánja, hogy fonológiai szempontból 'palatalizációnak' tekintsek minden olyan jelenséget, amely esetében az /s/ fonéma nem alveolárisan (a feltételezett fő variáns ejtésének megfelelően) képződik az olasz dialektusokban, hanem a nyelvhegy bizonyos fokú hátrahúzásával (akár posztalveoláris [ç]-ről, akár prepalatális [ʃ]-ről, akár retroflex [ʂ]-ről vagy bármilyen más változatról legyen is szó).

A palatalizáció történetileg az /sC/-kapcsolatokat érinti az olasz dialektusokban: az /s/ bizonyos mássalhangzók előtt palatalizálódik, mások előtt pedig nem. Egyes régiókban a palatalizáció olyannyira általános tud lenni bármely mássalhangzó előtt, hogy a jelenség az intervokális helyzetre is áterjedhet, így például az északolasz területek többségén az /s/ minden fonetikai környezetben palatalizálódik.

A palatalizációt ugyan nem mindenütt ugyanazok a mássalhangzók váltják ki, de a jelenség dialektális vonatkozásban jól tipologizálható. Lorenzetti (2015) a második leideni Italian Dialect Meeting konferenciára kidolgozott egy általános tipológiát, melyben – Rohlf's (1966) adatai alapján – négy csoportba sorolja az olasz dialektusokat az /sC/-palatalizáció lehetséges típusai szerint. Táblázatát némi egyszerűsítéssel és egyértelműsítéssel alább közlöm.⁵

---

⁵ Lorenzetti (2015) táblázata legjobb tudomásom szerint egyelőre publikálatlan, de az Italian Dialect Meeting 2015 konferencia internetes oldaláról absztrakt formában letölthető, így ebben a cikkben Lorenzetti (2015) címkével a konferenciaelőadásra, illetve az absztraktra hivatkozom: <http://media.leidenuniv.nl/legacy/lorenzetti.pdf> (utoljára ellenőrizve 2017. február 14-én).

1. táblázat: /s/ palatalizációja mássalhangzó előtt az olasz dialektusokban

	Dialektális terület	/s/[p]	/s/[k]	/s/[t]
a.	Lucania	✗	✗	✗
	Calabria	✗	✗	✗
b.	Ticino, Lombardia, Emilia-Romagna	✓	✓	✓
	Lazio déli része	✓	✓	✓
	Szicília	✓	✓	✓
c.	Piemont, Trentino	✓	✓	✗
	Campania	✓	✓	✗
d.	Abruzzo, Molise	✗	✗	✓
	Salento	✗	✗	✓

Az 1. táblázat első oszlopában szereplő dialektális területek nem fedik le ugyan a teljes olasz nyelvterületet, ám jól szemléltetik az /sC/-kapcsolatok négyféle előfordulását. A táblázat celláiban látható pipák (a szürke háttérrel) palatalizációt jelentenek, az ✗ pedig a palatalizáció hiányát (vagyis az /s/ alveoláris ejtését). A felső sorban látható [p], [k] és [t] hangok a **labiális**, a **veláris** és az **alveoláris** képzési helyeket jelölik (tehát például a labiálisokat tekintve nemcsak a [p], hanem a [b] is kiváltja a palatalizációt – az /s/ zöngésülésével együtt – valamint nem bilabiálisok is, mint a [v] és az [f], illetve zengőhangok is, mint az [m]).

A /sC/-kapcsolatok dialektális típusai tehát a következőképp oszlanak meg az olasz nyelvterületen: az **a** csoport dialektusaiban az /s/ mindig alveolárisan ejtődik, tehát nincs palatalizáció; a **b** csoport dialektusaiban az /s/ minden mássalhangzó előtt palatalizálódik; a **c** csoportban az alveoláris mássalhangzók előtt nincs palatalizáció, de a többi esetében van; a **d** csoportban pedig csak az alveoláris mássalhangzók előtt történik palatalizáció.⁶

⁶ A négy csoport elemei természetesen általánosítás alapján lettek megállapítva; minden dialektális régióban találhatók kivétező dialektusok, illetve a dialektushatár sem minden esetben esik egybe a régióhatárral, bár Olaszország történelmi-politikai adottságai kapcsán a fő izoglosszák gyakran politikai határral is egybeesnek, vö. Loporcaro (2009).

2.3. A tipológia felülvizsgálata

Lorenzetti (2015) tipológiája elsősorban Rohlfs (1966) fél évszázaddal korábbi adatain alapszik, ezért szükségesnek láttam a tipológia hozzávetőleges felülvizsgálatát. Ehhez megfelelő anyagot nyújt a berlini Humboldt Egyetem romanistái által létrehozott VIVALDI online adatbázis, amely 1998-tól 2016-ig készített dialektális hangfelvételeket tartalmaz különböző olasz falvakból.⁷ Az adatbázis felvételei sajnos nem a legjobb hangminőséget képviselik, így nem alkalmasak akusztikai programokkal való elemzésre. Az /sC/-palatalizáció vizsgálatát ugyanakkor lehetővé teszik, mert az /s/ hátrahúzott nyelvhegygyel való ejtése szabad füllel is jól hallható a felvételeken (és egyúttal bárki számára ellenőrizhető).

A négyféle dialektális viselkedést mindenképpen megerősítik a VIVALDI adatbázis felvételei⁸, tehát a Lorenzetti (2015) által felállított négy csoporton nem szükséges változtatni. A csoportokba azonban újabb dialektusok vehetők fel, illetve más dialektusok az újabb tapasztalatok alapján átcsoportosíthatók. A 2. táblázatban saját kiegészítéseimet adom hozzá Lorenzetti (2015) tipológiájához, a négy dialektális csoportnak típuscímeként is adva.

2. táblázat: Az /sC/-palatalizáció revidált tipológiája

	Típus	Területek	/s/[p]	/s/[k]	/s/[t]
a.	Toszkán-típus	Basilicata, Calabria, Marche, Toscana, Puglia, Umbria	✗	✗	✗
b.	Északi-típus	Észak-Olaszország, Szicília	✓	✓	✓
c.	Nápolyi-típus	Campania, Dél-Lazio	✓	✓	✗
d.	Abruzzói-típus	Abruzzo, Molise	✗	✗	✓

A területek és a típuscímek ezúttal is általánosítás áldozatai (vö. a 6. lábjegyzettel), így például az **a** csoport számos centrális és déli dialektust tartalmaz (a kategóriacímeként a toszkán alapú olasz köznyelv indokolja, mert a sztenderd olaszban épp a toszkán miatt nincs palatalizáció). Továbbá a szicíliai dialektusokat a **b** csoportba sorolom, mert az északi változatokhoz hasonlóan az /s/ minden mássalhangzó előtt palatalizálódhat, így a komoly foneti-

⁷ Az adatbázis elérhetősége: <https://www2.hu-berlin.de/vivaldi/>.

⁸ Így például nem fordul elő olyan dialektus, amelyben az /s/ csak alveolárisok és labiálisok, vagy csak alveolárisok és velárisok előtt palatalizálódna.

kai különbségek ellenére a szicíliai fonológiai szempontból egy csoportba osztottam az északi dialektusokkal.

Az **a** és a **b** csoportnál sokkal izgalmasabbnak tűnik a **c** és a **d** csoport, hiszen ezekben nem „mindent vagy semmit” alapon történik a palatalizáció, hanem az /s/-t követő mássalhangzók képzési helye dönt a folyamat létrejöttéről. Tulajdonképpen ez indokolja, hogy a hangok ismertetésén kívül fonológiai elemzésbe is kezdjek, amit a következő pont tartalmaz.

3. Az /sC/-tipológia OT-elemzése

Lorenzetti (2015) a palatalizációt hasonulással magyarázza, és a **c** és a **d** csoport közti dialektális különbséget az [$\pm$ elülső] (olaszul [$\pm$ avanzato]), valamint a [$\pm$ koronális] jegyekre vezeti vissza. Állítása szerint [$-$ elülső] mássalhangzók előtt az /s/ hasonulás következtében válik [ʃ]-sé, míg [$+$ elülső] mássalhangzók előtt elhasonulás következtében tesz ugyanígy. Emellett a dialektális különbség abban áll, hogy a **c** és a **d** csoport dialektusai máshogy állnak a [$\pm$ koronális] jegyhez.

Ebben a cikkben más szempontból vizsgálom az /sC/-palatalizációt, a fenti tipológia ugyanis alkalmasnak tűnik arra, hogy optimalitáselméleti (OT) keretben kerüljön elemzésre.

3.1. Korlátok és rangsorok

Az OT-elemzéshez különböző szerzők más nyelvekre használt OT-korlátait fogom segítségül venni, először is négyet, melyek (1) alatt szerepelnek.

- (1) a. PALATALISATION-/sC/ (PAL-/sC/): Az /s/ mássalhangzó előtt visszahúzott nyelvheggyel ejtődik (pl.: *[sp] megsérti).
- b. IDENT-C: A bemeneti mássalhangzók minősége megegyezik a kimeneti mássalhangzókéval (pl.: /sp/ $\rightarrow$ *[ʃp] megsérti).
- c. OCP[PLACE]: Szomszédos zörejhangok nem oszthatják meg [hely] szerinti jegyértéküket (pl.: *[st] megsérti).
- d. AGREE[PLACE]: Szomszédos zörejhangok megosztják [hely] szerinti jegyértéküket (pl.: *[ʃt] megsérti).

A palatalizációért felelős (1a) korlátot Rubach (2000) használta először azokra az orosz mássalhangzókra, melyek [i, j] előtt palatalizálódnak. A korlátnak azóta számos változata született, jelen esetben a mássalhangzó előtti /s/-re alkalmazom az olasz dialektusokban. Nyilvánvaló, hogy a palatalizációs korlátnak az oroszsal ellentétben itt nincs valódi fonológiai motivációja. A mássalhangzó előtti /s/ hátrahúzódsát sokan hasonulással magyarázzák, pl. Goad

(2012: 368), Lorenzetti (2015), ám az olasz dialektusokban a palatalizáció véleményem szerint nem hasonulás eredménye, minthogy bármely mássalhangzó előtt kiváltódhat (így elképzelhető, hogy más nyelvekben sem az). Az optimalitáselmélet épp azért tud újat hozni az /sC/-kapcsolatok elemzésében más megközelítésekhez képest, mert olyan korlátok működését is sejtethetjük a háttérben, melyek fonológiai motivációja homályos, ám a legkülönbözőbb nyelvekben rendszeresen visszatérő hatásmechanizmusaik mégis indokolják feltételezésüket. A PAL-/sC/ korlát tehát itt mindössze annyit kíván meg, hogy a mélyszerkezeti /s/ ejtése mássalhangzó előtti helyzetben hátrébb húzott nyelvheggyel valósuljon meg a felszíni szerkezetben.

Az IDENT korlátcsalád, amelybe az (1b) hűségkorlát tartozik, McCarthy és Prince (1995)-ös munkájában jelenik meg először, míg Rubach (2000) alkalmazza olyan formában a mássalhangzókra, mint (1b)-ben látható. (1b) az olasz dialektusok esetében a palatalizáció létre nem jöttéért lesz felelős azokban a dialektusokban, melyekben az (1a) elé kerül a rangsorban.

Az (1c) korlát az OCP-család tagja (ami az 'obligatory contour principle' rövidítése; magyarul sokszor KKE, mint 'kötelező kontúr elve', l. Durand–Siptár (1997: 132)). Az OCP elve OT-korlátként megfogalmazva a valamilyen tulajdonságban osztozó szegmentumok szomszédos megjelenését tiltja, és számtalan alkorlátja létezik (a szegmentumok esedékes „közös tulajdonsága” szerint). Jelen esetben ez a „közös tulajdonság” a [hely] jegy, amely döntő tényező lehet az 1. és a 2. táblázat c és d csoportja közti dialektális különbségek feltárásában. Az OCP[PLACE] korlátra való első utalás McCarthy (1986)-nál fordul elő először, még jóval az OT megszületése előtt. Jelenleg az olasz dialektusok esetében fogom használni, mint esetleges magyarázat a homorgán és nem homorgán /sC/-kapcsolatok közötti palatalizációs különbségre (amit a c és a d csoportban láttunk).

Az (1d) végül egy olyan helyhasonulási korlát, mely az OCP-vel ellentétben épp a szomszédos zörejhangok [hely] szerinti értékének megosztását kéri (a korlát Alderete és mtsai 1999-es munkájában szerepel először). Fontos megkötés, hogy az (1c) és az (1d) korlátok csak zörejhangkapcsolatokra vonatkoznak, mert az olasz nyelvben szerepelnek homorgán zörejhang–zengőhang kapcsolatok (pl.: [tr], [nd]), és emellett nem homorgán zörejhang–zengőhang kapcsolatok is (pl. [pr], [kl]), melyek esetében nem történik semmiféle hasonulás.⁹

Az (1) alatt felsorolt négy korlát segítségével az 1. és 2. táblázatokban szereplő négy nagy dialektális csoport palatalizációs különbségei

---

⁹ Ez a megkötés ugyanakkor gondot is okozhat, mert van egy zengőhang, az [m], amely kiválthatja a palatalizációt egyes dialektusokban, például a nápolyi-típusban.

kielemezhető, mint az a 3. táblázatból és a (2) alatt feltüntetett lehetséges korlátrangsorokból kiderül.

3. táblázat: Az abruzzói-típusú /sC/-palatalizáció OT-elemzése

/sp/ - /st/ - /sk/	OCP [PL]	AGREE[PL]	IDENT-C	PAL / sC/
a. [sp] - [st] - [sk]	*!	**		***
b. [ʃp] - [ʃt] - [ʃk]		***	**!*	
c. [ʃp] - [st] - [ʃk]	*!	**	**	*
d. [sp] - [ʃt] - [sk]		***	*	**

Az elemzés bemeneti alakját az /s/ képviseli, mint az /s/-allofónok fő variánsa és leggyakoribb megjelenési formája az olasz nyelvváltozatokban. A palatalizáció dinamikus folyamat az olaszban, számtalan alternáció figyelhető meg vele kapcsolatosan különböző kódváltások nyomán. A 3. táblázat így az /sC/-palatalizáció szinkrón elemzési lehetőségeinek egyikét mutatja be.

Mint a 3. táblázat első cellájából kiderül, az /sC/-kapcsolatok itt nincsenek elkülönítve az olaszban előforduló három képzési hely (labiális, alveoláris, veláris) szerint, vagyis ebben az összefoglaló táblázatban az /sC/-kapcsolatok valamennyi lehetséges változatát egyszerre elemzem. Az elemzés „győztese” a megadott korlátrangsornak megfelelően a negyedik kimenet, mely szerint az /s/ csak alveoláris mássalhangzó előtt palatalizálódik, ez pedig az 1. és a 2. táblázatok **d** csoportjának tulajdonsága.

Az olasz /sC/-palatalizációs folyamatok abruzzói típusában jelen javaslat szerint a legmagasabbra rangsorolt OCP[PLACE] korlát hatására a PAL/sC/ korlát hatástalan marad, így voltaképpen az OCP idézi elő, hogy az /s/ alveoláris mássalhangzó előtt nem ejtődik alveolárisan, vagyis az **a.** és a **c.** kimenetek kiesnek az elemzésből. A szintén magasra rangsorolt AGREE[PLACE] korlátot a tovább versengő **b.** és **d.** kimenetek ugyanannyiszor sértik meg, a döntés tehát a rangsorban másodikként következő IDENT-C hűségkorlátra marad, amely az öt kevesebbszer megsértő **d.** kimenetet hozza ki az elemzés győzteseként. Az abruzzói dialektusokban tehát, e szerint a magyarázat szerint, nem a 3. táblázatban utolsóként rangsorolt PAL/sC/ korlát felelős a palatalizációért, hanem az OCP elve. A korlátsorrendet felforgatva az 1. és a 2. táblázatok többi csoportjának eseteire is magyarázatot nyerhetünk, mint a (2) alatti felsorolásból kiderül.

- (2) a. Toszván-típus: IDENT-C, AGREE[PL] » OCP[PL] » PAL/sC/
b. Északi-típus: PAL/sC/, OCP[PL] » AGREE[PL], IDENT-C
c. Nápolyi-típus: AGREE[PL] » PAL/sC/, OCP[PL] » IDENT-C
d. Abruzzói-típus: OCP[PL] » AGREE[PL], IDENT-C » PAL/sC/

Az **a** csoport esetében az IDENT-C hűségkorlát magas rangsora magyarázza, hogy miért nélkülözik a palatalizációt ezek a dialektusok. Ami az északi és a szicíliai változatokat illeti, a palatalizációs korlát magasra rangsorolása meghatározza, hogy a toszván-típussal ellentétben ezekben a dialektusokban az /s/ minden mássalhangzó előtt palatalizálódjon (nagy különbség ugyanakkor – amire a következő pontban még visszatérek –, hogy az északi nyelvjárásokban az /s/ többnyire intervokális helyzetben is palatalizálódik, míg a szicíliaiban nem).

A jelenség nápolyi típusának létrejöttében szintén közrejátszik a palatalizációs korlát, de az északi változattal ellentétben nem a legmagasabb rangsort kapja, megelőzi ugyanis a hasonulásért felelős AGREE[PLACE], és így kiesik az elemzésből a 2. táblázatban győztes **d.** kimenet, a mindent palatalizáló **b.** jelölttel együtt. A PAL/sC/ hatására az /sC/-csoportokat palatalizálatlanul hagyó **a.** kimenet sem marad az elemzésben, így a győztes a **c.** lesz, mely szerint az /s/ csak a vele homorgán alveoláris mássalhangzók előtt nem palatalizálódik. A problémát természetesen nem lehet ilyen egyszerűen megoldani, ezért a következő pontban kitérek néhány nehézségre.

3.2. Részletesebb elemzések

Az északi nyelvjárások általános /s/-palatalizációjára nézve újabb két OT-korlátot látok érdemesnek bevezetni, l. (3). Ezek a korlátok nemcsak az egyes nyelvjárástípusok egymástól való jobb megkülönböztetésében, hanem a hangok konkrét fonetikai realizációjának jobb fonológiai megközelítésében is szerepet játszanak.

- (3) a. LENITION-/S/ (LEN/S/): Az intervokális /s/ zöngés ([*VsV] sérti meg).
b. PALATALISATION-/S/ (PAL/S/): A koronális szibilánsok visszahúzott nyelvheggyel ejtődnek (pl.: *[VsV] megsérti).

Az északolasz nyelvváltozatokban az /s/ mindig zöngésen ejtődik magánhangzók között, amit a romanisták egyöntetűen lenícióval magyaráznak, vö.

Loporcaro (2009: 83).¹⁰ A (3a) az /s/ intervokális zöngésüléseért felelős leníciós korlát, melyet Krämer (2003, 2005, 2009) *VsV formában használ OT-elemzéseiben ugyanerre a jelenségre. A (3b) ellenben egy újabb palatalizációs korlát, amely hangkörnyezettől függetlenül rendeli el az /s/ hátrahúzott nyelvheggyel való ejtését. A 4. és az 5. táblázatban a palatalizáció északi és nápolyi típusait elemzem, a *sposa* 'menyasszony' és a *sposo* 'vőlegény' szavakat hozva példaként.

4. táblázat: A *sposa* 'menyasszony' szó elemzése az északi nyelvjárásokban

/sposa/	LEN [SIB]	PAL /SC/	AGREE [PL]	IDENT-C	PAL /S/
a. ['spo:sa]	*!	*	*		**
b. ['spo:za]		*!	*	*	**
c. ['ɕpo:sa]	*!		*	*	*
d. ['ɕpo:za]			*	**	*!
e. ['ɕpo:za]			*	**	

A *sposa* 'menyasszony' szó legtipikusabb északolasz (mind dialektális, mind regionális köznyelvi) kiejtése ['ɕpo:za], amely ejtémód két visszahúzott nyelvheggyel ejtett szibilánst tartalmaz: egy mássalhangzó előtti zöngétlen [ɕ]-t, és egy magánhangzók közötti zöngés [z]-t (ezeket a posztalveoláris képzési helynek megfelelő szimbólummal jelölöm itt, de fonetikailag a palatalizáció mértéke dialektustól függően nagyon változatos lehet). A nyelvviszszahúzás gesztusáért és a szibiláns zöngésüléseért a magasra rendezett LEN/S/ és PAL/S/ korlátok felelősek a 4. táblázatban (az OCP korlát nem releváns, ezért nem szerepel az elemzésben). Mint látható, a PAL/S/ utolsó a megjelenített korlátok közti rangsorban, mégis szerepet kap, ugyanis a mindvégig „versenyben maradó” **d.** kimenet kieséséért lesz felelős.

A palatalizáció szicíliai válfaja tipológiai szempontból ugyan hasonlóan mutatkozik az északi változatokhoz, hiszen mindhárom képzési hely mássalhangzó okozhatnak palatalizált /s/-szeket (ezért került a szicíliai is a 2. táblázat **b** csoportjába), ám fonetikailag és fonológiailag is mutat jelentős

¹⁰ Az intervokális /s/ zöngés ejtése erősen terjed Olaszország szerte, a jobbra északolasz befolyású média befolyására. Így bár a toszkán dialektusok java részében az /s/ magánhangzók között eredetileg zöngétlen (és így eleve az olasz köznyelvben is), egyre több közép- és délolasz használja a zöngés intervokális [z]-t, és ez a változás a dialektusokra is nagy hatással van.

különbségeket. Fonetikai szempontból azért, mert valamennyi dialektális régió közül a leginkább hátrahúzott nyelvheggyel ejtett /s/-szeket produkálják Szicíliában (ahogy Calabria déli részén is), melyet a 2.1. pontban a retroflex [ʃ] IPA-szimbólummal jelöltem (északon ellenben a többi nyelvjáráscsoport-hoz képest a legkevésbé hátul képzett posztalveolárisakat használják). Fono-lógiai szempontból pedig azért, mert az /s/ zöngésülésével járó leníció nem érvényesül Szicíliában, vagyis magánhangzók között [s]-t ejtenek. Eszerint a (3) alatt bevezetett korlátok igen hátul állnak a szicíliai változatokban, és nem jutnak érvényre.¹¹ E két korlát alacsony rangsora többnyire más déli dialektu-sokra is igaz, így például a palatalizáció nápolyi és abruzzói típusaira. Mint-hogy az abruzzóiról már korábban esett szó részletesen, az 5. táblázatban a nápolyi változatot elemzem.

5. táblázat: A *sposo* 'vőlegény' szó elemzése a nápolyi-típus szerint

	/sposo/	AGREE [PL]	PAL /sC/	IDENT-C	LEN [SIB]	PAL / S/
	a. ['spo:sə]	*	*!		*	**
	b. ['spo:zə]	*	*!	*		**
☞	c. ['ʃpo:sə]	*		*	*	*
	d. ['ʃpo:zə]	*		**!		*
	e. ['ʃpo:ʒə]	*		**!*		

A *sposo* 'vőlegény' szó legáltalánosabb ejtémódja a campaniai dialektusok-ban ['ʃpo:sə]: ez az alak a [-koronális] mássalhangzó előtti /s/ palatalizáció-ját, és az intervokális /s/ zöngétlen, palatalizálatlan változatát tartalmazza (vö. Ledgeway 2009: 99).¹² Az 5. táblázat c. kimenetét a PAL/sC/ és az IDENT-C korlátok „segítik győzelemre”, az előbbi a palatalizálatlan /sC/-csoportokat tartalmazó kimeneteket ejti ki az elemzésből (ezek az a. és a b.), az utóbbi a leníción átesett (tehát zöngésült) intervokális szibilánsokat (melyek a d. és az e.; illetve az e. még egyszer megsérti a korlátot, amiért a magánhangzók kö-zötti /s/ zöngésülés mellett még palatalizálódott is).

¹¹ További különbség, hogy a szicíliai regionális köznyelvben a palatalizáció többnyire nincs je-len, csak dialektális szinten (egyébként az északolasz változatokat kivéve valamennyi nyelvjárás-ra igaz ez, amire a befejezésben még visszatérek).

¹² Más dialektális jelenségek magyarázatára, úgymint a szóvégi magánhangzó *svá*vá gyengülésé-re, vö. Ledgeway (2009), ez az elemzés most nem tér ki.

A tanulmány 3. pontjában arra szerettem volna felhívni a figyelmet, hogy az optimalitáselmélet jó lehetőséget biztosít az olasz dialektális /sC/-tipológia fonológiai elemzésére, a látottakhoz hasonló vagy esetleg más korlátok feltételezésével. A bemutatott elemzések természetesen tovább finomíthatók, illetve más nyelvek hasonló /sC/-palatalizációs jelenségeivel is összevethetők (például előfordul ilyesmi a portugálban, illetve a németben és a hollandban, valamint a lettben is; vö. többek között: Urek (2016)).

Befejezés

A tanulmány címéből kiindulva végül feltehetjük a kérdést, hogy az olaszok tehát selypítenek-e vagy sem? Minthogy magyar nyelven és elsősorban magyarok számára írtam a cikket, a válaszom: igen. De nem minden olasz, és nem mindig. Az olaszok selypítése ugyanis nem beszédhiba, hanem dialektális jelenség, amely többnyire a mássalhangzó előtti /s/-szek ejtésekor figyelhető meg.

Mint kiderült, az északolaszok mindig selypítenek (többek között erről ismerik őket fel a nem északolaszok – a magyar italianistákat is beleértve): egyrészt, mert az északolasz ejtésmódban csak részlegesen palatalizált /s/-szek jönnek létre (ami a magyar fül számára se nem [s], se nem [ʃ], tehát selypítés), másrészt, mert /s/-ejtésükben régóta állandósult a visszahúzott nyelvhegy, amiről már a korai magyar szóátvételek is árulkodnak. A palatalizáció „állandósulása” nemcsak valamennyi hangkörnyezetre (tehát mind mássalhangzó melletti, mind intervokális helyzetre) vonatkozik, hanem a nyelvi rétegződés közötti váltoásokra is, ugyanis az északolaszok a palatalizált /s/-t többnyire valamennyi nyelvi szinten használják, a helyi dialektustól a regionális köznyelven át a „vélt” sztenderdig. A nem északolaszokra ugyanakkor ez nem érvényes, ugyanis a délolasz regionális köznyelvi változatokban többnyire a toszkán-típusnak megfelelő alveoláris /s/-szek fordulnak elő mássalhangzó előtt, míg a palatalizációs folyamatok csak a dialektális szinten lépnek életbe.

Ez a megállapítás bizonyos kétségeket is felvethet a 3. pont OT-elemzésével kapcsolatban, mégpedig a bemenetek jellegét tekintve. Ha ugyanis a palatalizáció ennyire elterjedt (mondhatni lexikalizálódott) jelenség, a palatalizált /s/-t már a bemenetek is tartalmazhatják. Ugyanakkor fonetikai szempontból mégis találni különbséget a nyelvvi visszahúzás mértékében az regionális köznyelv és a dialektusok között, dialektális szinten ugyanis a palatalizáció intenzívebben jelenik meg. Szinkrón fonológiai szempontból tehát az enyhén palatalizált /s/ tekinthető bemeneti alaknak, míg a némileg intenzívebben palatalizált [ç] a kimenetnek. Emellett más megoldásként felvetődhet

a diakrón és a szinkrón palatalizáció közötti különbségtétel a déli és az északi dialektusok tekintetében, ami azonban már egy következő tanulmányra vár.

Hivatkozások

- Alderete, John – Beckman, Jill – Benua, Laura – Gnanadesikan, Amalia – McCarthy, John J. – Urbanczyk, Suzanne 1999. Reduplication with fixed segmentism. *Linguistic Inquiry* 30: 327–364.
- Baroni, Antonio 2014a. Element Theory and the Magic of /s/. In Eugeniusz Cyran – Jolanta Szpyra Kozłowska (eds.) *Crossing Phonetics–Phonology lines*. Newcastle upon Tyne, Cambridge Scholars, 3–30.
- Baroni, Antonio 2014b. Strength-based faithfulness and the sibilant /s/ in Italian. *Yearbook of the Poznań Linguistic Meeting* 1: 29–53.
- Berruto, Gaetano 2000. La varietà del repertorio. In Alberto Sobrero (ed.) *Introduzione all’italiano contemporaneo: La variazione e gli usi*. Róma – Bari, Laterza, 3–36.
- Bertinetto, Pier Marco 1999. La sillabazione dei nessi /sC/ in italiano: un’eccezione alla tendenza “universale”? In Paola Benincà – Alberto Mioni – Laura Vanelli (eds.) *Fonologia e morfologia dell’italiano e dei dialetti d’Italia*. Róma, Bulzoni, 71–96.
- Bertinetto, Pier Marco 2004. On the undecidable syllabification of /sC/ clusters in Italian: Converging experimental evidence. *Italian Journal of Linguistics* 16: 349–372.
- Canepari, Luciano 2012. *La buona pronuncia italiana del terzo millennio*. Róma, Aracne.
- Cser András 2012. Resyllabification and metre: The issue of *s impurum* revisited. *Acta Antiqua* 52: 363–373.
- Dardano, Maurizio – Trifone, Pietro 1985. *La lingua italiana*. Bologna, Zanichelli.
- Durand, Jacques – Siptár Péter 1997. *Bevezetés a fonológiába*. Budapest, Osiris.
- Goad, Heather 2012. sC Clusters are (almost always) coda-initial. *The Linguistic Review* 29: 335–373.
- Gósy, Mária 2004. *Fonetika, a beszéd tudománya*. Budapest, Osiris.
- Huszthy Bálint 2015. Conservatività come caratteristica fonologica in sincronia. *Verbum Analecta Neolatina* 16: 243–262.
- Huszthy Bálint 2016. Italian as a voice language without voice assimilation. In Kate Bellamy – Elena Karvovskaya – George Saad (szerk.) *ConSOLE XXIV: Proceedings of the 24th Conference of the Student Organization of Linguistics in Europe*, Leiden, Leiden University Centre for Linguistics, 428–452.
- Huszthy Bálint 2017. The “untamed” /s/ of Italian dialects: An overview of the singular behaviour of Italo-Romance sibilants. *Verbum Analecta Neolatina* 18: 189–214.
- Kaye, Jonathan 1992. Do you believe in magic? The story of s+C sequences. *SOAS Working Papers in Linguistics and Phonetics* 2: 293–313.
- Kiss Jenő – Pusztai Ferenc 2003. *Magyar nyelvtörténet*. Budapest, Osiris.

- Krämer, Martin 2003. Intervocalic s-voicing, Geminate and the Richness of the Base in Veneto Italian. *Rivista di Grammatica Generativa* 28: 71–85.
- Krämer, Martin 2005. Contiguity and Non-Derived Environment Blocking of s-voicing in Lombardian and Tuscan Italian. *Probus* 17: 227–251.
- Krämer, Martin 2009. *The Phonology of Italian*. Oxford, Oxford University Press.
- Ladefoged, Peter – Maddieson, Ian 1996. *The Sounds of the World's Languages*. Oxford, Blackwell.
- Ledgeway, Adam 2009. *Grammatica diacronica del napoletano*. Tübingen, Max Niemeyer Verlag.
- Loporcaro, Michele 2009. *Profilo linguistico dei dialetti italiani*. Milánó, Laterza.
- Lorenzetti, Luca 2015. *Sulla palatalizzazione di /sC/ nei dialetti del centro e sud d'Italia*. Konferenciaelőadás, Leiden, Italian Dialect Meeting 2015. Absztrakt: <http://media.leidenuniv.nl/legacy/lorenzetti.pdf>.
- Lowenstamm, Jean 1996. CV as the only syllable type. In Jacques Durand (ed.) *Current Trends in Phonology*. Salford, ESRI, 419–441.
- Marotta, Giovanna 1995. La sibilante preconsonantica in italiano: questioni teoriche ed analisi sperimentale. In Roberto Ajello – Saverio Sani (eds.) *Scritti linguistici e filologici in onore di Tristano Bolelli*. Pisa, Pacini, 393–436.
- Maturi, Pietro 2002. *Dialetti e substandardizzazione nel Sannio Beneventano*. Frankfurt – Berlin – New York, Peter Lang.
- McCarthy, John J. 1986. OCP Effects: Gemination and Antigemination. *Linguistic Inquiry* 17: 207–263.
- McCarthy, John J. – Prince, Alan 1995. Faithfulness and reduplicative identity. In Jill Beckman – Laura Walsh Dickey – Suzanne Urbanczyk (eds.) *Papers in Optimality Theory. University of Massachusetts Occasional Papers 18*. Amherst, Graduate Linguistic Student Association, 249–384.
- Morelli, Frida 1999. *The Phonotactics and Phonology of Obstruent Clusters in Optimality Theory*. PhD-disszertáció, University of Maryland at College Park.
- Nespor, Marina 1993. *Fonologia*. Bologna, il Mulino.
- Radtke, Edgar 1997. *I dialetti della Campania*. Róma, Il Calamo.
- Rohlf, Gerhard 1966. *Grammatica storica della lingua italiana e dei suoi dialetti: Fonologia*. Torinó, Einaudi.
- Rubach, Jerzy 2000. Glide and Glottal Stop Insertion in Slavic Languages: A DOT Analysis. *Linguistic Inquiry* 31: 271–317.
- Treiman, Rebecca – Gross, Juliane – Cwikiel-Glavin, Annie 1992. The syllabification of /s/ clusters in English. *Journal of Phonetics* 20: 383–402.
- Urek, Olga 2016. *Palatalization in Latvian*. PhD-disszertáció, Tromsø, UiT The Arctic University of Norway.
- Vaux, Bert – Wolfe, Andrew 2009. The Appendix. In Eric Raimy – Charles Cairns (eds.) *Contemporary Views on Architecture and Representations in Phonology*. Cambridge, MIT Press, 101–143.
- VIVALDI adatbázis: <https://www2.hu-berlin.de/vivaldi/>